

Demonstratie machinaal straten met straatbaksteen

HET PLEIN: KLOPPEND HART VAN DE SAMENLEVING

Rijksadviseur voor het Landschap
Dirk Sijmons over ruimte en rivieren

CONTOUR STRAATBAKSTEEN

FORUM OVER
RUIMTELIJKE INRICHTING
APRIL 2008

#16

INHOUDSOPGAVE

4 / 7

Interview met Rijksadviseur voor het Landschap, Dirk Sijmons, over de lagen van het landschap en de opkomst van het water.

8 / 10

In Zoetermeer brengt straatbaksteen eenheid in de openbare ruimte van het esthetisch project van deze Contour. Geïnspireerd door een reis naar India zette architecte Jeanne Dekkers een organisch en multifunctioneel welzijnscluster neer in de Vinex-wijk Oosterheem.

11

De gastcolumn wordt deze keer verzorgd door de staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat, Tineke Huizinga. Over de rol van straatbakstenen bestrating en het beheersen van water.

12 / 15

Met de nieuwe wetgeving rondom de fysieke belasting van straatmakers is de ontwikkeling van machinaal straten met straatbaksteen in een stroomversnelling gekomen. Een verslag van het symposium 'machinaal straten met straatbaksteen' op 13 maart jl. in het Bouw&Infrapark.

16 / 19

Thema-artikel: de rol van het plein in de openbare ruimte. Aan bod komen drie pleinen die met hun uiteenlopende karakters en functies allemaal een eigen meerwaarde vormen voor bewoners en bezoekers.

20 / 25

In de nieuwe serie over stijlen in de architectuur en op straat geeft David den Breejen zijn visie op de industriële stijl.

26 / 27

Architect Michiel Nieuwenhuys recenseert 'New Landscape Architecture' en 'Amsterdams mooiste straat'.

28 / 31

Straatbaksteen wordt steeds meer in nieuwbouwwijken toegepast. Voor een dosis romantiek en eenheid ging Contour naar het Daniel Marotplein in Zeist. In deelplan De Woerd zorgt de menselijke maat voor dorps- en intieme straatbeelden in de Leidsche Rijn.

STADSLANDGOED LIMOS

In het artikel 'Straatbaksteen in Nieuwbouwwijken' in Contour 15 wordt het ontwerp van het Stadslandgoed Limos in Nijmegen ontrect toegeschreven aan Palmboom en Van den Bout. OKRA Landschapsarchitecten BV was – i.s.m. Jo Crepain Architect NV en Architectenbureau Braaksma & Roos – verantwoordelijk voor het prachtige ontwerp van de openbare ruimte.

COLOFON

Contour Straatbaksteen is een uitgave van de Stichting Promotie Straatbaksteen. Het tijdschrift wil een forum en inspiratiebron zijn voor alle professionals betrokken bij de ruimtelijke inrichting in Nederland.

Coverfoto: Weerwaterplein, Almere

Redactie

Dick Tommel (hoofdredacteur),
Elize Aalbers, Tanja Bongers, Climmy Hanssen,
Sander Videler, Michiel Nieuwenhuys,
Harrit Hoppenbrouwers

Raad van Advies

Willem van der Made (directeur Stadsontwikkeling gemeente 's-Hertogenbosch), Margot van Niele (directeur Kalliste Woningbouwontwikkeling), Jan Stigter, (stedenbouwkundige Dienst Ruimtelijke Ordening gemeente Amsterdam)

Stichting Promotie Straatbaksteen

Postbus 155, 6880 AD Velp
T 026 - 3845641, F 026 - 3845631
E info@straatbaksteen.nl
I www.straatbaksteen.nl

Bladmanagement

Van Zandbeek communicatie & creatie,
Harrit Hoppenbrouwers, Tessa Post, Fred Wijers

Vormgeving

Van Zandbeek communicatie & creatie,
Esther van Gompel

Teksten

Sander Videler, Leon IJzerman

Fotografie

Hans Hebbink, Picture Productions,
Vincent Boon (pagina's 5, 6, 21 en 22),
Ruud Peijnenburg (pagina's 8, 9, 10, 24, 25, 30 en 31)

Overname uit Contour Straatbaksteen is toegestaan met bronvermelding.

HET HART VAN STEDEN EN DORPEN

Nederland is een van de dichtst bevolkte en bebouwde landen ter wereld. Ze zeggen wel eens dat over elke m² nagedacht is. Nadenken over ruimtelijke inrichting is iets anders dan voelen waar behoefte aan is. Elke bebouwde ruimte heeft behoefte aan een hart – een materieel of immaterieel bindmiddel dat als cement tussen de gebouwen fungeert. Van oudsher heeft het plein deze functie. Van Dale geeft als definitie van het plein: 'een open ruimte tussen bouwwerken'. Oorspronkelijk hadden deze open plekken in dichtbevolkte gebieden een economische functie. Het plein fungeerde als handelscentrum van stad en streek. Deze functie als marktplaats zie je nog terug in veel benamingen. Vrijwel elke Nederlandse stad heeft wel een Grote Markt, Vismarkt of Beestenmarkt.

Waar goederen verhandeld worden, daar tref je mensen aan. Vandaar dat het plein al gauw een sociale of religieuze functie kreeg. Dit zie je terug in de ligging van het plein. Niet alleen is het plein in het hart van het dorp of de stad gelegen, maar vaak ook voor de kerk of het stadshuis – de religieuze en bestuurlijke centra van de samenleving.

De vraag is: heeft het plein in 2008 nog een functie? Nu de marktplaats zich online bevindt en ontkerkelijking van de gemeenschap een verzameling van individuen heeft gemaakt, lijkt het plein haar functie te hebben verloren. Of toch niet? Want op gezette tijden hebben ook individuen behoefte om bij elkaar te komen. Bijvoorbeeld om een voetbaloverwinning te vieren, of samen te luisteren naar een concert. Of om een betoging te organiseren, of een stille optocht. En ook als we geen directe aanleiding hebben om bij elkaar te komen, dan nog fungeert het plein als de plek waar omheen de samenleving zich organiseert. Kijk maar naar de cafés en terrassen die zich rondom elk plein scharen. Hoe je het ook wendt of keert, de mens blijkt een aangeboren behoefte te hebben aan een fysiek centrum waarop hij zich kan oriënteren. In deze Contour staan we daarom stil bij de functie en het aangezicht van het plein.

Verder besteden we aandacht aan het symposium over machinaal straten van straatbaksteen dat de Stichting Promotie Straatbaksteen op 13 maart op het bouw- & infrapark in Harderwijk heeft georganiseerd. Een verslag van het symposium, en de visies op machinaal straten die op deze dag aan bod zijn gekomen, vindt u op pagina 12 t/m 15 in deze Contour.

Dr. D.K.J. Tommel

Voorzitter Stichting Promotie Straatbaksteen

Sijmons: "We gaan uit van wonen, werken en recreëren, maar dit zijn de minst wezenlijke vragen."

DE 'LAGE(N) LANDEN' VOLGENS DE RIJKSADVISEUR VOOR HET LANDSCHAP

Verandering hou je niet tegen, je besteedt er aandacht aan

Dirk Sijmons, rijksadviseur voor het landschap en medeoprichter en directeur van H+N+S Landschapsarchitecten, beschouwt Nederland als een groot kunstwerk. Zoals in elk kunstwerk verschillende betekenislagen gelezen kunnen worden, zo is dat ook met het Nederlandse landschap. Voor de maker van het landschap – de architect, de overheid, de gebruiker – geldt hetzelfde: deze vormt het landschap door op verschillende niveaus of lagen keuzen te maken. Sijmons heeft de verschillende lagen benoemd en vervat in één concept: het lagenmodel.

De goedlachse Sijmons ontwikkelde de lagen-theorie oorspronkelijk als een beleidsconcept. Hem werd de vraag gesteld welke taak het Rijk nog had in het bepalen van de ruimtelijke ordening tussen het sterk gedecentraliseerde Nederland en het aan kracht winnende Europa. Sijmons keek naar het landschap en de totstandkoming ervan, en kwam tot de conclusie dat ons landschap in wezen is opgebouwd uit drie lagen. "Waterhuishouding vormt de onderlaag, zij is de basis waarop alle andere landschapsbeslissingen gebaseerd zijn", aldus Sijmons. "Niet alleen wordt de inrichting van ons landschap van oudsher bepaald door water, ook in de toekomst geldt water als hét scharnierpunt waaromheen alle beslissingen omtrent de inrichting van de buitenruimte genomen zullen worden. Met de verandering van ons klimaat staat het onderwerp weer opnieuw in de actualiteit. Want Nederland wordt tegelijkertijd natter en droger. We krijgen te maken met perioden van meer en veel minder neerslag. De vraag is dus: waar laten we het water en waar halen we (in droge perioden) het water vandaan?"

Het is de taak van de overheid – van Rijk tot waterschappen – om een antwoord op deze vraag te formuleren. Pas als het antwoord gegeven is, kunnen de overige twee lagen – de midden- en bovenlaag – vormgegeven worden. "De middenlaag is de laag waarop de infrastructuur aangelegd wordt. Zij krijgt vorm door de beslissingen die het Rijk en provinciale- en gemeentelijke overheden nemen over de positie van de knooppunten van onze netwerken en de inpassing in het landschap. Pas nadat water en infra bepaald zijn, heeft het zin na te denken over waar en hoe wij binnen dit raster wonen, werken en recreëren. Deze gebruiksfuncties vormen de bovenste, derde laag: de occupatielaag."

RUIMTE VOOR RIVIEREN EN RUIMTELIJKE KWALITEIT

Het toepassen van de lagenbenadering zette de praktijk letterlijk op z'n kop. "We gingen altijd uit van de vraag waar we wonen, werken en recreëren, maar dit zijn de minst wezenlijke vragen. Zeker in een land als Nederland is het adagium van VROM, 'Nederland is klein, denk groot', van toepassing. >

"Waterhuishouding is de basis voor alle andere landschapsbeslissingen"

We moeten dus eerst over de grote onderwerpen water en infra beslissingen nemen, voordat we invulling kunnen geven aan bijvoorbeeld onze woongebieden.”

De dagelijkse praktijk van de rijksadviseur voor het landschap bevestigt zijn theorie. “De grote landschapsprojecten van deze tijd gaan allemaal over water. Het grootste project is Ruimte-voor-de-rivier. Iedere vrijdag bezoek ik met de leden van het kwaliteitsteam ‘Ruimte voor de rivier’ door het hele land projecten – 41 in totaal. Deze projecten gaan over de verbetering van veiligheid, maar ook over ruimtelijke kwaliteit. Zo zie je, water heeft met meer te maken dan alleen veiligheid; het raakt direct de kwaliteit en beleving van onze ruimte. De aanleg van nieuwe natuur- en recreatiegebieden bijvoorbeeld gebeurt in het kielzog van de verruiming van rivierlopen. In het zogenoemde plan ‘Ooievaar’ is beschreven hoe ontwikkeling van natuur en herstructureering van de rivierengebieden hand in hand kunnen gaan door bijvoorbeeld ontgronders en kleiwinners in dit proces te betrekken. Deze industrie neemt van

oudsher letterlijk en figuurlijk een belangrijke plaats in binnen onze rivierengebieden. Zij is al sinds eeuwen in het rivierenlandschap aanwezig maar dreigde in de jaren tachtig door de schadelijke effecten te moeten afhaken. In het plan Ooievaar, waarin gepleit werd voor het herstel van de rivierbegeleidende bossen vond de ontgroning een nieuwe functie, namelijk het verminderen van de hydraulische weerstand die door de nieuwe bossen ontstonden”.

Ook in de polders is er een waterprobleem. De verandering van ons klimaat had daar op zich geen problemen hoeven op te leveren, mits ons polderlandschap zijn functie van ‘spons’ behouden had. Maar door de verstedelijking en de daarmee gepaard gaande verharding van het oppervlak, en door veranderde en vastgezette waterpeilen in de landbouw, hebben de veengebieden in West-Nederland hun absorberende capaciteit verloren. Het gevolg is dat we een tekort aan capaciteit hebben om het (hemel)water op te vangen. Ons land telt ten opzichte van 1850 ruim tweehonderd keer meer verharde oppervlakten.”

WAT BEPAALT DE RUIMTELIJKE KWALITEIT?

De vraag of de landschappelijke verandering mooi is of niet, kan volgens Sijmons niet objectief beantwoord worden, en dit hoeft ook helemaal niet. “Veranderingen als verstedelijking of modernisering van de landbouw vinden toch wel plaats, nu en in de toekomst. Het is geen kwestie van het tegenhouden van veranderingen, maar van het

2008 onttrekken betonnen en metalen geluidswallen, bedrijventerreinen en grote reclamezuilen langs de weg het landschap aan onze blik. Veel Nederlanders kennen het landschap zelfs alleen nog maar vanaf de snelweg. Het landschap zelf is in de laatste helft van de twintigste eeuw ook geprivatiseerd. We zijn naar schatting 30.000 km onverharde wegen, veedrijfbanen en kerkpaden

perspectief. “Door ons landschap langs de grote lijnen van wat noodzakelijk is op waterhuishoudkundig gebied vorm te geven, creëren we ruimte om op lokaal niveau een eigen invulling te geven aan die ruimte.”

“De baksteenindustrie bepaalt het aangezicht van het riviergebied”

geven van aandacht. De aandacht die besteed wordt, bepaalt of de verandering de ruimtelijke kwaliteit ten goede komt of niet.” Sijmons noemt in dit verband de veelbesproken bedrijventerreinen langs de snelweg. “Op dit moment lijkt de tendens te zijn: weg met die lelijke betonnen en glazen blokken. Maar ruimte voor economische activiteiten is een vereiste. De vraag is waar je die ruimte biedt en hoe je die inricht.” Als voorbeeld van hoe geduldige aandacht tot kwaliteit leidt, noemt Sijmons de stad Maastricht; wat hem betreft hét voorbeeld in Nederland van een stad die met veel aandacht en gevoel voor kwaliteit over een lange periode de kwaliteit van haar openbare ruimte een enorme impuls heeft gegeven. “Zo’n twintig jaar geleden heeft het gemeentebestuur van Maastricht bepaald dat de openbare ruimte in het centrum aan bepaalde kwaliteitseisen moest voldoen en stelde daartoe een eenvoudig palet aan materialen vast. Basaltklinkertjes, natuurstenen opsluitbanden en een mooie straatbaksteen. Door over een lange periode aanpassingen vanuit dezelfde set van uitgangspunten te doen, is een straatbeeld ontstaan met een hoge, eenduidige kwaliteit.” ‘Bestendig vormgeven’, noemt Sijmons dit. Dat wil zeggen: met aandacht en vanuit eenduidige uitgangspunten vormgeven aan het cultuur- en natuurlandschap.

RELATIE MET HET LANDSCHAP

Voor de rijksadviseur en landschapsarchitect is een innige band met het landschap een vanzelfsprekendheid, voor de gemiddelde Nederlander geldt dat steeds minder. In het Nederland van

kwijt geraakt. Die zijn in cultuur gebracht. Er wordt momenteel een grote inspanning gedaan om de toegankelijkheid van het landschap te herstellen door aanleg van fiets- en wandelpaden en dat is ook hard nodig om niet alleen vanaf de A2 het landschap te kunnen verkennen.”

Er is nog een tweede factor die de relatie met het landschap heeft aangetast: Nederland is eentoniger geworden. “Eerst de mechanisering in de landbouw en nu de nadruk op efficiency vanuit andere economische terreinen, hebben een enorme standaardisatie tot gevolg gehad. Dat zie je bijvoorbeeld terug in het wagenpark. Tegenwoordig rijden we allemaal in auto’s in alle grijs tinten, in de jaren 70 reden we in groene, oranje en knalblauwe auto’s. Er is weliswaar veel veranderd, maar veel is hetzelfde geworden, ook in het landschap.” Vroeger deden we steeds hetzelfde met een ander resultaat, nu doen we steeds iets anders met hetzelfde resultaat, haalt hij de architect Aldo van Eyck aan. Dit heeft volgens Sijmons tot gevolg gehad dat gebieden en steden steeds minder een eigen identiteit hebben, waardoor ook op lokaal en regionaal niveau de binding met het landschap is afgenomen. De oplossing kan volgens Sijmons op twee fronten bevochten worden. “We moeten de barrières tussen ons en het landschap weghalen. Een van mijn collega’s in het college van rijksadviseurs pleit bijvoorbeeld voor het openhouden van landschappen langs de snelwegen, zodat de binding met het landschap behouden blijft.” Anderzijds biedt de lagenbenadering van Sijmons

CURRICULUM VITAE

DIRK SIJMONS

Dirk Sijmons werd in 1949 geboren en is in 1977 als bouwkundig ingenieur afgestudeerd aan de Technische Hogeschool Delft. Sindsdien werkte Sijmons eerst als planoloog bij diverse ministeries en als hoofd van de afdeling Landschapsarchitectuur van Staatsbosbeheer. In 1990 richtte Sijmons, samen met Dick Hamhuis en Lodewijk van Nieuwenhuijze, het bureau H+N+S Landschapsarchitecten in Utrecht op. In 2004 werd Sijmons benoemd tot Rijksadviseur voor het Landschap. In deze functie is hij onder meer verantwoordelijk voor de aanvoering van het actieprogramma ‘Ruimte en Cultuur’, waaronder veel projecten vallen die ontwerpen met water centraal stellen. Verder was Sijmons lid van de VROM-raad en doceert hij aan diverse onderwijsinstellingen in binnen- en buitenland.

Materiaal brengt gebouw en omgeving samen

EEN NIEUWBAKKEN HART VOOR OOSTERHEEM

Optimaal gebruikmaken van de ruimte is in ons land, en vooral in de Randstad, een steeds terugkerend begrip in stedenbouwkundige beschouwingen. In veel nieuwe plannen is hier bijzondere aandacht voor. Met name de schaarse ruimte in Vinex-wijken vraagt om creatieve manieren om functies te mengen, om mensen samen te brengen en om een langdurige meerwaarde voor de wijk te creëren.

Met de bouw van het Centrumplan in het hart van de wijk Oosterheem in Zoetermeer is in 2005 een flinke uitbreiding van de stad in gang gezet. Een van de drie deelplannen, het Welzijnscluster, omvat een groot gebouw met drie basisscholen, een professionele sporthal en 35 woningen op circa 15.000 m². Omdat het aantal scholen in verhouding staat tot de gemiddelde woondichtheid in de wijk, werden ook 21 lokalen opgenomen die na 15 jaar als woning kunnen worden ingericht. Het Welzijnscluster Oosterheem biedt daarnaast onderdak aan een jongeren centrum, een kinderopvang centrum en een buurthuis. Een nieuw hart voor de woonwijk, met uiteenlopende functies.

EENHEID IN HET LANDSCHAP

Voor architecte Jeanne Dekkers lag de toegevoegde waarde van het project vooral in het integreren van die verschillende functies. Ze schiep een soort >

“Met uniforme materialen kun je een plek creëren waar mensen zich veilig voelen”

landschap waarin gebouw en buitenruimte één werden. In dit open landschap kunnen de verschillende gebruikers elkaar ontmoeten en wordt de ruimte optimaal benut. De rust, maar vooral de eenheid die het plan volgens haar nodig had, vond ze door hetzelfde materiaal te gebruiken voor zowel de gebouwen als de openbare ruimte. Dekkers: “Toen ik mijn visie op de plot moest geven, vond ik het nogal rafelig en niet symmetrisch op papier. Daarom heb ik er eerst een rechthoek omheen gezet en van daaruit naar symmetrie toegewerkt.” Dekkers vond de belangrijkste inspiratie voor het Welzijnscluster op een van haar reizen: “Ik zag in India de Fatehpur Sikri, een paleis dat opgetrokken is uit één soort steen. De eenheid, de rust en de schoonheid die daarvan afstralen, gaven me een geborgen gevoel en zetten mij aan het denken voor het project in Oosterheem. Wat ik vaak mis in de openbare ruimte van een Vinex-locatie is een plek waar mensen zich direct veilig voelen. Dat gevoel heb ik willen neerzetten door met uniforme materialen te werken.”

MATERIALEN ZEGGEN ALLES

Om hieraan optimaal invulling te geven gebruikte Jeanne Dekkers een oranje-rode baksteen voor de gebouwen en de buitenruimte. “De kleur wordt intenser doordat we de voeg in dezelfde kleur hebben gehouden als de baksteen, anders zou dit misschien ruis brengen in de kleurbeleving. Die kleur zie je ook terug in de neggen – de inspringende zijde van de muur bij de kozijnen van het gebouw – en in de waalformaat klinkers in het tapijt van de openbare ruimte. Materialen zeggen alles in het Welzijnsplan, ook binnen in de gebouwen. Bijvoorbeeld in de sporthal die van mooie houten spanten is voorzien.” De sporthal was voor Dekkers een belangrijk uitgangspunt om het landschap verder in te richten. De hal zelf staat op niveau van de begane grond, maar de ingang aan de zijkant is hoger gelegen en bereikbaar met een sierlijke trap. “Onder het verhoogde plein dat voor de entree van de sporthal ligt hebben we de kinderopvang en de fietsstalling kunnen verwerken. We hebben de afzonderlijke onderdelen goed kunnen integreren in het gebouw, waardoor het hele project eigenlijk behoorlijk organisch in elkaar zit.”

VAN STOEL TOT STAD

Dekkers werd ook gevraagd om met het interieur aan de slag te gaan, dankzij haar totaalvisie en de ervaring die ze in eerdere projecten met brede scholen heeft opgedaan. “In de drie scholen worden meerdere lesvormen aangeboden en er zijn daarom veel verschillende speelruimtes, klaslokalen en groepsruimtes. Het combineren en inhoudelijk vormgeven van alle wensen die daarbij horen is een vertaalslag, die eigenlijk al in de ontwerpfasen van het gebouw zit. Met andere woorden, als je het gebouw goed ontwerpt, hoef je – simpel gezegd – alleen nog maar het meubilair te plaatsen en goede kleuren te kiezen voor de inrichting. Ik vond het erg belangrijk om bij de basis te beginnen en een volledig en goed stedenbouwkundig plan te maken. Dit is verder uitgewerkt in een totaalconcept voor het hele complex, zowel exterieur als interieur. Echt ‘van stoel tot stad’, als één geheel dat bij elkaar past en elkaar versterkt. We kregen het volledige vertrouwen van de gemeente Zoetermeer, de opdrachtgever. Het was een uitstekende samenwerking. Omdat we ook het projectmanagement deden, kregen we de kans om hier gezamenlijk echt iets moois neer te zetten. Met veel flexibiliteit, licht en ruimte. En multifunctioneel ruimtegebruik voor de drie scholen, dat wordt door iedereen als een groot voordeel

35 woningen maken onderdeel uit van het Welzijnscluster.

gezien. Achteraf kan ik zeker zeggen dat ik er trots op ben. Ik hoor alleen maar positieve geluiden, ook in de media. Men vindt het resultaat mooi en de scholen zijn blij met hun gebouwen en met de ruimte. De gemeente en ons projectteam hebben samen nog gezocht naar een mooi kunstwerk voor in de openbare ruimte. Dat is ‘De schelp van Oosterheem’ geworden. De schelp vormt de verbinding met de zee uit de binnensee die Zoetermeer ooit was en dat maakt de cirkel weer rond.” ■

Project Welzijnscluster Oosterheem | Locatie Zoetermeer | Opdrachtgeverschap Gemeente Zoetermeer, Hopman Interheem Groep | Ontwerp Jeanne Dekkers Architectuur | Type Vormbak | Formaat Waalformaat

COLUMN

TINEKE HUIZINGA

Staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat

Sommige mensen denken misschien dat Verkeer en Waterstaat inhoudelijk weinig met de straatbaksteen te maken heeft. Toch is die verbinding er wel degelijk. Waterdoorlatende bestrating is het raakvlak waarop wij elkaar vinden. Omdat open bestrating niet altijd een optie is, zijn straatbakstenen met soortgelijke eigenschappen een welkom alternatief. We kunnen de ‘meedenkkracht’ van de sector voor dergelijke innovaties dus goed gebruiken. Zo leveren bijvoorbeeld (straat)baksteenfabrikanten een bijdrage aan de uitdaging waar klimaatverandering ons voor stelt.

Want klimaatverandering heeft ingrijpende gevolgen voor de ruimtelijke inrichting van Nederland. Vooral in bebouwd gebied met veel verhard oppervlak moet extra rekening worden gehouden met meer regen die snel afgevoerd wordt naar het watersysteem en de riolering. Soms zo snel dat het watersysteem en de riolering het niet meer aankunnen. Hierdoor kan wateroverlast ontstaan.

Anticiperen op de klimaatverandering in het stedelijk gebied noem ik de Stedelijke Wateropgave. Om het stedelijk watersysteem op orde te brengen en te houden, ook op de lange termijn, moeten we anders met regenwater omgegaan. Door water meer vast te houden en te bergen, in plaats het af te voeren, zijn we bezig met duurzaam waterbeheer. De bestrating kan het regenwater laten doorsijpelen zodat het in de bodem wordt vastgehouden en geborgen. Tenslotte kan het dan vertraagd naar het grondwater en open water afgevoerd worden. Die vertraging is belangrijk om het watersysteem niet te overbelasten.

Water: erop of eronder

Infiltreren en bergen van regenwater dient nog meer doelen. Op die manier mengt het overtollig regenwater niet meer met het afvalwater. Zo kan de rioolwaterzuivering efficiënter werken en komt minder afvalwater via overstorten op het oppervlaktewater terecht. Ook kunnen we de riolering kleiner houden.

Omgaan met water hoeft niet ingewikkeld te zijn, ook niet in de stad. Het is vooral een kwestie van de juiste keuzen op de juiste plekken maken. Daarbij kan ‘de straat’ bijdragen aan droge voeten en schoon water. Bijvoorbeeld door waterpleinen aan te leggen, die soms mogen vollopen, of door kleine waterloopjes en bruggetjes te ontwerpen in de straat. Dat levert niet alleen winst voor het waterbeheer, maar draagt tegelijk ook nog eens bij aan het prettig wonen, werken en leven.

Bezoekers van de demonstratie waren goed te spreken over de inspanningen van de machinefabrikanten.

GROTE BELANGSTELLING VOOR SYMPOSIUM 'MACHINAAL STRATEN MET STRAATBAKSTEEN'

Machinaal straten heeft grote toekomst

Met deze woorden opende SPS-voorzitter Dick Tommel op 13 maart in Harderwijk het middagdeel van het symposium 'machinaal straten met straatbaksteen'. De dag heeft een grote boost gegeven aan machinaal straten, nadat de Arbeidsinspectie (AI) in 2006 met nieuwe regelgeving voor de branche is gekomen. Het normsysteem houdt onder andere in dat nieuw, aaneengesloten straatwerk van meer dan 1500 m² – indien redelijkerwijze mogelijk – machinaal bestraat moet worden.

Met erkenning en herkenning van het belang van goede arbeidsomstandigheden heeft de Stichting Promotie Straatbaksteen (SPS) zich sindsdien intensief bezig gehouden met het onderwerp.

Machinaal bestraten is geen onbetreden pad; er bestaan al langer hulpmiddelen die de fysieke belasting van de straatmaker verminderen. Voor gebakken materialen bleken machines (nog) niet erg geschikt. Omdat de markt kleiner is, maar ook omdat de baksteen als natuurproduct subtiele

gewild maken, mogen volgens de SPS niet in de weg staan van verbetering van de arbeidsomstandigheden van straatmakers. Daarom heeft de stichting in nauwe afstemming met de Arbeidsinspectie gezocht naar tijdelijke mogelijkheden tot nuancering van het normsysteem. Voor SPS is maatwerk de gulden middenweg; handmatig bestraten waar dat noodzakelijk is, machinaal waar dat mogelijk is. Ondertussen zette SPS zich achter de schermen in om fabrikanten en machinebouwers in staat te stellen op korte termijn hulpmiddelen of machines te ontwikkelen die het machinaal verwerken van straatbaksteen mogelijk maken.

RUIMTE VOOR EEN GEVARIEERD AANBOD

Met het symposium over machinaal straten in het Bouw&Infrapark te Harderwijk heeft de ontwikkeling en introductie van het machinaal straten van straatbaksteen een stevige stimulans gekregen. Het onderwerp was voor Radio 1 zelfs aanleiding om live verslag te doen van het evenement. Het symposium genoot brede belangstelling >

“Maak tijdens de ontwerpfase al het onderscheid tussen machinaal en handmatig straten”

verschillen in maatvoering kent en bovendien vaak bezand is. Vacuüm- of klemtechnieken hebben hierdoor minder grip op de steen. Maar de authentieke eigenschappen die straatbaksteen zo

van de Arbeidsinspectie, opdrachtgevers, machinebouwers en uiteraard bestratingsbedrijven. Zij konden met eigen ogen de huidige stand der techniek beoordelen tijdens een demonstratie, waarbij acht machinebouwers zich van hun beste kant lieten zien. Na de demonstratie werd 's middags in een conferentie van verschillende kanten op het thema ingegaan, onder anderen door landelijk projectleider Arbeidsinspectie Frans Leerkes en SPS-voorzitter Dick Tommel. "Het was de eerste keer

“Niet mechaniseren om te mechaniseren, dan schiet je je doel voorbij”

dat er zoveel technieken en machines voor het leggen en vlijen van gebakken straatstenen werden gedemonstreerd,” aldus Tommel. “Je kon duidelijk merken dat de markt er aan toe was, er waren bijna 500 bezoekers. Die markt bestaat uit kleine zelfstandigen tot grote infrabedrijven, dus er is ruimte voor een gevarieerd aanbod. Dat moet ook, want door de context van de opdracht kun je niet altijd met een grote machine werken, soms is een hulpstuk de enige oplossing. Maar het gaat erom dat de middelen en mogelijkheden er zijn. De kwaliteit bepaalt uiteindelijk of een klant ermee wil werken. De enorme belangstelling voor de demonstratie stimuleert machinebouwers om hun producten verder te optimaliseren, ze hebben nu gezien dat er voldoende commerciële vooruitzichten zijn.”

KWALITEIT IS DOORSLAGGEVEND

De demonstratiedag is een vliegwiel voor de doorontwikkeling van machinaal straten met straatbaksteen, zo werd wel duidelijk. “Dit is een sterke duw in de rug voor de praktische toepassing van bestratingmachines”, aldus Tommel. “Maar, ketenverantwoordelijkheid is de sleutel tot succes en die heeft de SPS met dit symposium alvast in het slot gestoken. We moeten nu verder werken aan integratie in onze keten. Daarvoor is nodig dat we inzichtelijk maken wat wel kan en wat niet kan bij bestratingen en dat we antwoorden geven op vragen vanuit de keten. Want machinaal straten roept ook weer nieuwe vragen op, bijvoorbeeld over stof- en geluidshinder. De Nederlandse winnaars van de European Award for good practice, Gardien Bedrijfsfysiotherapie en de gemeente Delft, stellen dat veel

onduidelijkheid kan worden weggenomen door in de ontwerpfase al rekening te houden met de mate waarin machines kunnen worden toegepast. Dit zorgt ervoor dat de straatmaker weet welke onderdelen hij handmatig kan of juist moet straten. Op deze manier laat je ontwerpers en opdrachtgevers dus meebeslissen over de belasting van de straatmaker. Dit schept bovendien duidelijkheid in de bestekken en je kunt daarmee ook concreet ingaan op kwaliteitsaspecten.”

Machinale verwerking kan afbreuk doen aan de factor plezier en trots in het vak. Maar toch zien veel straatmakers de nieuwe wetgeving als een uitstekende ontwikkeling. “Ik heb een versleten knie, dus ik kon niet verder werken. Mijn baas heeft er toen voor gekozen om ons te ontlasten met een machine. Nu kan ik nog heel wat jaartjes doorwerken en mijn jongere collega's zullen het vak veel minder snel vanwege de arbeidsomstandigheden moeten verlaten”, aldus één van de aanwezige straatmakers op de demonstratiedag in Harderwijk. “Ik zou het wel jammer vinden als men gaat mechaniseren, puur om te mechaniseren. Dan zou het zijn doel voorbij schieten, maar daar ziet het gelukkig niet naar uit. Bovendien, onze 'kunstwerken' zullen we altijd wel met de hand blijven leggen.” ■

De organisatie heeft een videoverslag en een fotoreportage van de demonstratiedag op www.straatbaksteen.nl geplaatst. Op de website is tevens het volledige presentatieoverzicht uit het middagprogramma opgenomen.

DE DEMONSTRATIE

Onder de getoonde machines bevonden zich drie stromen; klemmers, zuigers en alleskunnens. Het zijn allen standalone machines, (mini)shovels of kranen met hulpstukken als een klem of een zuiger, maar ook specifieke bestratingmachines. Een aantal demonstratiemodellen zijn specifiek aangepast op de verwerking van straatbaksteen. Zoals de Rollmops, die met een klem kan worden uitgerust om een laag gebakken stenen vast te grijpen. Of de Verlegmachine, voorzien van een extra klem om in verband aangeleverde klinkerpakketten te kunnen verwerken. Maar ook met de getoonde machines op de demonstratiedag heeft de straatmaker nog steeds zijn handen nodig.

Soms komt hij er zelfs eentje tekort, zoals bij de Eagle. Deze machine wordt aan de voorzijde handmatig 'gevoerd' met steeds drie bakstenen tegelijk. Aan het einde van de transportband komen ze op eenvoudige wijze in verband te liggen om vervolgens door een grijparm met vacuümhulpstuk gevlijd te worden. De Street Designer is een vergelijkbare alleskunner. Hierbij zorgt een gepatenteerde balk aan het einde van de loopband voor een mooi strak 'matje' onder de zuignappen. De Stenenlegger houdt vooral rekening met de werkhogte van de straatmaker. Achterop de zelfrijdende aanhangwagen waar de machine op staat, formeert de straatmaker op arbo-hogte de stenen in verband, waarna zijn collega vanuit de heup het hefsysteem bedient dat de stenen op hun plaats legt.

EEN HEEL EIND OP WEG

De conclusie van de zeer geslaagde demonstratiedag was dat nog geen machine volledig vrij is van kinderziektes. Bij sommige machines moeten de stenen per se strak op de pallet aangeleverd worden. Andere machines zijn vanwege hun constructie nog niet zo snel en efficiënt, of zijn juist daardoor nog aan de prijzige kant. Ook het hoge geluidsniveau speelt de bouwers parten, want daarbij valt en staat de inzet in bewoond gebied. Maar boven alles staat dat de branche een heel eind op weg is.

Door de wetgeving is men gaan nadenken over de verantwoordelijkheid voor de fysieke gesteldheid van de straatmaker. De ontwikkelingen op het gebied van machinaal verwerken van straatbaksteen is daarmee in een stroomversnelling is geraakt. Het is aan de markt om in nauw overleg met de machinebouwers te werken aan het hoge kwaliteitsniveau dat men van handmatige bestrating met straatbaksteen gewend is. SPS heeft samen met de AI de dag geëvalueerd en zal als branchevertegenwoordiger een passend vervolg geven aan de demonstratiedag.

HET PLEIN: kloppend hart van de samenleving

Pleinen hebben van oudsher een belangrijke, centrale functie. Op het plein ontmoeten mensen elkaar, ze vieren er feest en ervaren er de dynamiek die het plein toevoegt aan een stad of een dorp. Een portret van drie bijzondere pleinen: het Kerkplein in Reuver, de Beestenmarkt in Leiden en het Weerwaterplein in Almere.

Kerkplein versterkt dorps karakter van Beesel

In 2003 nam de gemeente Beesel een belangrijk besluit voor de toekomst. Al jaren werd er te hard gereden op de doorgaande Keulseweg dwars door de wijk Offenbeek in Reuver. Toen de rijksweg N273 werd omgedoopt in de A73 en er geen opritten naar de Keulseweg voorzien waren, daalde het verkeersaanbod. De gemeente zag een mooie kans om de doorstroming aan te pakken en daarmee tevens het Kerkplein aan de Keulseweg een meer dorps karakter te geven.

Het Kerkplein is het belangrijkste podium van Offenbeek, met de centrale en traditionele functies van ontmoetingsplaats en verblijfplaats voor haar inwoners. Ook voor de vele toeristen en dagjesmensen vormt het Kerkplein een rustpunt. Een mooie plek om even bij te komen van een fietstocht in de nabijgelegen Maasduinen of van een wandeling langs de oude boerderijtjes en de beschermde dorpsgezichten van Beesel. Al met al een verstandige zet om de renovatie van het Kerkplein in te passen in het verkeerscirculatieplan. Projectleider Jan Vaessen van de gemeente: "De verkeersdruk van bedrijven, toeristen en bewoners werd te hoog. Het karakter van de weg moest veranderen, de snelheid naar beneden. Vanwege de verkeersveiligheid en de centrale functie die het Kerkplein voor Offenbeek heeft, hebben we toen besloten om de Keulseweg binnen de bebouwde kom tot 30km-zone te maken. Juist daar moet je de rust ervaren en de openbare ruimte beleven, want het is een echt ontmoetingsplein met traditionele dorps functies."

ESTHETISCH STRAATBAKSTEEN VERDRIJFT ASFALT

"Het moest ook een ontmoetingsplein blijven in onze ogen", vervolgt Vaessen. "En om die uitstraling optimaal zeggenschap te geven, hebben we ervoor

Materiaal en kleurechtheid voegen duurzaamheid toe aan de openbare ruimte.

gekozen om het asfalt te vervullen voor straatbaksteen. Het esthetische aspect van gebakken steen gaf de doorslag. Het ziet er mooier uit dan beton, dat vind ik veel te strak. Hoe langer straatbaksteen ligt, des te mooier het wordt. Het materiaal en de kleurechtheid voegen duurzaamheid toe aan de openbare ruimte. We waren wel bang voor geluidshinder - het verschil tussen straatbaksteen en asfalt kun je wel merken. Maar uiteindelijk viel het gebruik van in keperverband gelegd dikformaat reuze mee."

EEN PAREL VAN EEN PLEIN

Vaessen werkte samen met Jan-Willem Boots van bureau Kragten uit Roermond, van huis uit verkeersplanoloog. "Het is een pareltje geworden, dat plein. Het stimuleert gebruik, ontlokt het zelfs door de inrichting. De horeca kan er een terrasje plaatsen, de winkels hebben hun parkeerterrein en bezoekers kunnen er genieten van de rust en de beschutting die het plein biedt. Dit is een goed voorbeeld van een plan waarin de leefbaarheid en de toeristische aantrekkingskracht van de dorpskernen niet ten koste hoeven te gaan van de bereikbaarheid van bedrijven en de ontsluiting van het dorp. Met de renovatie van het Kerkplein hebben we bovendien echt waarde kunnen toevoegen aan de uitstraling van het centrum. Samen met scholen, ondernemers en bewoners hebben we op informatiedagen overlegd; het dorp kreeg de ruimte om mee te denken met ons. Het is weer een echt plein van de mensen, om allerlei activiteiten te organiseren."

Project Kerkplein Offenbeek | Locatie Reuver | Opdrachtgeverschap Gemeente Beesel | Ontwerp Bureau Kragten, Roermond | Type Vormbak | Formaat Dikformaat

De Beestenmarkt in Leiden

Aangezicht op het Galgewater, vanaf de Beestenmarkt.

Lang was de Beestenmarkt in Leiden het schrobputje van de stad, het was er rommelig en het nodigde niet echt uit tot gebruik. In 1995 werd de bezem er grondig doorheen gehaald, waardoor de stad er een multifunctioneel podium voor terugkreeg. Door de lege ruimte bij de inrichting centraal te stellen, is de Beestenmarkt een bijzonder plein geworden, geschikt voor allerlei soorten evenementen. Het plein is een schakel geworden tussen het water en de levendige binnenstad.

De Beestenmarkt en het aangrenzende Galgewater vormen samen een diagonaal gesneden vierkant van 4.000 m² dat voor de helft uit water en voor de helft uit straatbaksteen bestaat. Het ligt precies op de looproute van station Leiden Centraal naar het centrum van de stad. Peter de Ruyter van Bureau Alle Hosper in Haarlem vertelt hoe er met de ruimte is omgegaan, op deze zeldzame open plek aan het water. “De Beestenmarkt was eigenlijk een grote parkeerplaats en moest dus letterlijk schoongeveegd worden om het weer ruimtelijk te maken. Daarna hebben we losse elementen in de ruimte geplaatst zoals een lichtmast en boomgroepen, en is er een looproute aangebracht in de vorm van een catwalk.”

TOEGANKELIJK EN FLEXIBEL

Veel pleinen is de sleutelstad niet rijk. Er is echter geen gebrek aan overhoeken, zoals de Beestenmarkt eigenlijk ook is. Toch is het een van de grootste pleinen van Leiden. De Ruyter: “Dit is net even een wat groter formaat en heeft door de inrichting en de ligging veel potentie voor wat betreft de programmering. Met de vele toeristen en studenten is de voeding voor concerten, feesten en andere evenementen gewaarborgd.” In de zomer komt het plein het beste tot

zijn recht, dankzij een aantal aanmeerplaatsen. De terrassen op de Beestenmarkt trekken veel dagjesmensen die per boot door de stad varen, of van de Rijn komen. De Ruyter: “Zo zie je maar weer dat je van een ruimteloos allegaartje toch een prachtig geheel kunt maken dat bijdraagt aan de beleving van bezoekers en bewoners. Het is nu toegankelijk voor het grote publiek en flexibel in gebruik. Het is met de helft straatbaksteen en de helft water een soort ‘waterplein’ geworden. Door de centrale ligging brengt de Beestenmarkt balans in de blauwe en de rode route door de stad.”

MOOIE MATERIALEN

Opvallend aan de Beestenmarkt is de multifunctionele catwalk: een opgehoogd trottoir van straatbaksteen met trappen aan de straatkant en een balustrade van beton aan de pleinzijde. Een plek waar je kunt wandelen of uitrusten in de schaduw van de leibomen. De Ruyter: “De catwalk is een goede buffer voor de drukke weg die aan het plein ligt, hij biedt een rustpunt. Wel zie je dat in de loop der jaren steeds meer fietsen schots en scheef op het plein tegen die catwalk gestald worden. Dat was natuurlijk niet de bedoeling, dus daar zit nog een leuke uitdaging. Maar verder is er nauwelijks iets veranderd aan het plein, dankzij het gebruik van waardevaste materialen. Voor een middeleeuwse vestingstad als Leiden was er eigenlijk ook geen andere optie dan straatbaksteen, het past in de sfeer en de identiteit van de stad om gebruik te maken van mooie en duurzame materialen.”

Project Beestenmarkt | Locatie Leiden | Opdrachtgeverschap Gemeente Leiden | Ontwerp Bureau Alle Hosper, landschapsarchitectuur en stedenbouw | Type Vormbak | Formaat Waalformaat

Een golf van straatbaksteen op het Weerwaterplein van Almere

Het plein als bindmiddel tussen woonwijk, centrum en open water.

In de oude situatie was het eigenlijk niet veel meer dan een leeg plein aan het water, waarop eens per jaar een bierfeest werd gehouden. Het oudste stukje van Almere-Stad was langzaam verloederd. Ondanks de aanwezigheid van een haventje ontbrak de band met het water volledig. Bovendien werd het contrast met de rest van de wijk steeds groter door de vele nieuwe, moderne projecten in de omgeving. Tijd voor actie.

Het vernieuwde Weerwaterplein is in 2005 ontworpen door landschapsarchitecten Bram Breedveld en Ed Joosting Bunk van LandLab in Arnhem. “De renovatie begon toen Casa CASla, het Almeerse centrum voor architectuur een nieuwe plek moest krijgen”, aldus Breedveld. “Toen wist de gemeente dat er ‘iets’ in die hoek moest gebeuren. Het plein moest na de renovatie een echt bindmiddel worden tussen de oude wijk, het centrum en het open water. Een verblijfsplein waar het water maximaal beleefd wordt, in een intieme en dorpse sfeer.”

ESTHETISCH TAPIJT IN PARKETVERBAND

Met verschillende kleuren straatbaksteen lijkt het plein op een grote mozaïekvloer. Het is een mooi samenspel tussen de lange steen en de lengterichting die naar het water toe afloopt. Daardoor lijkt het alsof er een golf van straatbaksteen over het plein is gerold. LandLab heeft dat nog eens versterkt door in de hele openbare ruimte slechts één soort steen te gebruiken. Breedveld: “De steen is zo’n beetje de smalste die er te krijgen is, hij is lang en erg veelzijdig. Hij komt in ‘parketverband’ terug op het plein, maar is ook opgemetseld tegen de damwand en in gezaagde vorm tegen de gevel van het centrum voor architectuur. Ook op het dak is de steen gebruikt, waardoor het architectuurcentrum als het ware wordt opgenomen door de openbare ruimte. Met de kleuren rood, bruin en zwart kun je fraaie kleurschakeringen scheppen en dat zorgt voor een esthetisch tapijt op de pier en op het plein. We hebben ze er min of meer willekeurig in laten leggen om het ruimtelijke effect te vergroten. De enige richtlijn die de stratenmaker kreeg, was dat de stroken uit minimaal vier stenen van dezelfde kleur moesten bestaan.”

NIEUWE LOOPROUTE

Het Weerwaterplein is een mooie, open plek geworden waar mensen samenkomen, langs het water lopen of over de brug fietsen. Er is een bomenpleintje geplaatst, zodat de horeca met terrasruimte meer waarde kan toevoegen aan het plein als verblijfplaats. Met de brede treden die het hoogteverschil op het plein overbruggen creëerde Breedveld daarnaast een soort tribune waar je heerlijk kunt genieten van de omgeving. De band met het water is hersteld door de aanleg van een kleine plezierhaven, die aansluit op de doorgaande vaarroute. Breedveld: “Het plezierhaventje is een enorm pluspunt, in de zomer is het erg druk op het Weerwater. Je ‘krult’ met je boot als het ware de stad in en loopt vanaf je boot via de houten vlonder zo naar het casino in hartje stad. Andersom wandel je vanaf het terras bij Casa CASla in een omgekeerde krul over de steiger, onder de brug door zo naar het Weerwaterstrand. Door die looproute en de fiets- en voetgangersbrug langs het haventje maken de wijk en de binnenstad optimaal gebruik van het Weerwaterplein.”

Project Weerwaterplein | Locatie Almere | Opdrachtgeverschap Gemeente Almere | Ontwerp LandLab – studio voor landschapsarchitectuur

HISTORIS
CHMODE
RNPOST
MODERN
ZAKELIJK
INDUSTR
IEELVERN
IEUWEND

DE STRAAT ALS STIJLSYMBOL

Industrieel erfgoed als podium voor de toekomst

In deze nieuwe rubriek stelt Contour in elk nummer een stijl centraal die met straatbaksteen gecreëerd kan worden. Stijlexperts werkzaam op diverse terreinen – van stedenbouw tot kunst, mode en productdesign – geven een toelichting op hoe een bepaalde stijl doorklinkt in verschillende gebieden. Het doel is het weergeven van eigenzinnige, andersoortige visies op architectonische stijlen die het straatbeeld kleuren.

“De industriële stijl kenmerkt zich door ruimte, functionaliteit en eerlijkheid”

In dit eerste artikel uit de ‘stijlserie’ staat de industriële stijl centraal. David den Breejen, ontwerper bij het Eindhovense Staal/Christensen – bureau voor architectuur, interieur en beeldende kunst – licht toe hoe de industriële bebouwing haar sporen in het stedelijk landschap heeft nagelaten. De vraag die hierbij centraal staat, is: hoe kan de industriële architectuur ingepast worden in het moderne stedelijk landschap?

Den Breejen is gewend ‘contextueel’ te kijken. Als de ontwerper over straat loopt, leest hij het verhaal dat uit het straatbeeld spreekt. De context – de locatie, de architectuur en de sporen die de tijd heeft achterlaten – vertelt het verhaal van de stad.

Neem bijvoorbeeld het verhaal van lichtstad Eindhoven. In de voormalige fabrieksstad van Philips is nog duidelijk te zien hoe de industriële revolutie zich hier vanaf de negentiende eeuw voltrok. Fabrieken, grote industriële complexen, maar ook woningbouw voor arbeiders hebben een stempel op Eindhoven gedrukt. Aan de rand van het centrum liggen de voormalige Philips-fabrieken, in de volksmond bekend onder de naam ‘Strijp S’. Midden in het centrum ligt de Witte Dame – een voormalig fabrieksgebouw, eind jaren twintig ontworpen door Dirk Rozenburg volgens de toen geldende regels van de nieuwe zakelijkheid. De nieuwe, huidige functie van de Witte Dame is tekenend voor de >

“Industriële gebouwen laten heel eerlijk zien waarvoor ze staan”

“Robuuste gebouwen en rechte, zakelijke lijnen”

respectvolle wijze waarop Eindhoven haar industriële gebouwen aanpast aan de nieuwe tijd. Het prominente complex doet nu dienst als huisvesting voor de Design Academy, Philips Corporate Design en de openbare bibliotheek.

HERBESTEMMEN, MAAR ALS WAT?

Maar niet alle voormalige industriële gebouwen vinden zo'n geschikte herbestemming. “In de betonnen, functioneel ontworpen fabrieksgebouwen lees je het verhaal van hardwerkende arbeiders. Het is het verhaal van efficiency en eentonige fabrieksarbeid. Vroeger dienden deze gebouwen een doel, maar hebben al deze voormalige fabrieksgebouwen tevens een doel als gerenoveerde appartementencomplexen of leisure-centers?”, vraagt Den Breejen zich af.

De vraag naar de herbestemming kan vanuit verschillende perspectieven beantwoord worden. Economische, cultuurhistorische, functionele en esthetische factoren spelen allemaal een rol. Ook bij de (her)inrichting van de straat zijn deze factoren van belang. Wie vandaag de dag door voormalige fabriekssteden als Eindhoven of Enschede – maar ook Maastricht – loopt, ziet in en op de straat nog verwijzingen naar het verleden als industriële stad. De nieuwe woon- en kantoorwijk Céramique in Maastricht is hier een goed voorbeeld van. Na de sloop van de bestaande industriële bebouwing is hier onder leiding van Jo Coenen een prestigieuze stadswijk opgetrokken die de voor Maastricht typerende, chique uitstraling combineert met industriële kenmerken, zoals robuuste gebouwen en rechte, zakelijke lijnen.

COMBINEREN VAN OUD EN NIEUW

In Céramique hebben de fabriekshallen plaatsgemaakt voor nieuwbouw geïnspireerd op de oude bebouwing, maar vaak tonen stadsbestuurders en ontwerpers een neiging tot romantiseren. “We

willen industrieel erfgoed behouden omdat het tot de ‘goede oude tijd’ behoort.” Maar conserveren, uitsluitend vanwege een roemrijk verleden is wat Den Breejen betreft niet de beste keus. “Dan creëer je een soort van artefacten die los in hun omgeving komen te staan.” Beter is het volgens hem om een brug te slaan tussen verleden en toekomst. Oftewel, hoe kun je oud en nieuw met elkaar verbinden? “Door oud en nieuw met elkaar te verbinden, dwing je jezelf als ontwerper om niet alleen over het verleden, maar ook over de toekomst na te denken. Het gaat hierbij niet per se om de grote ingreep – een subtiele aanpassing is vaak al voldoende.” Den Breejen geeft een voorbeeld.

“Het Maaskantgebouw – de voormalige tekenacademie van Tilburg – doet vandaag de dag dienst als faculteitsgebouw van de Juridische Hogeschool. Buro Staal/Christensen werd, samen

“De kunst is oud en nieuw met elkaar te verbinden”

met Architecten en-en, gevraagd om in het interieur de historische waarde van het gebouw tot uitdrukking te laten komen. Dat hebben we in dit ontwerp letterlijk opgevat door het gebouw in zijn oorspronkelijkheid te renoveren en te voorzien van een contrasterend, hedendaags interieur. Maar ook door afdrukken te maken van de gaten in de muur – sporen die het verleden achtergelaten heeft. Deze afdrukken sieren nu de muren van het gerenoveerde gebouw.”

Een andere manier om oud en nieuw met elkaar te verbinden is, paradoxaal genoeg, het contrasteren van oud en nieuw. Op straatniveau uit zich dit bijvoorbeeld in het plaatsen van modern meubilair en hedendaagse verlichting in een oude straat, in plaats van de gangbare praktijk waarin het verleden wordt doorgetrokken in de moderne tijd.

KENMERKEN VAN DE INDUSTRIËLE STIJL

Wat zijn eigenlijk de kenmerken van de industriële stijl? Den Breejen noemt allereerst de beleving van ruimte. “Fabrieken en werkhallen moesten plaats bieden aan grote machines, veel arbeiders en goede daglichttoetreding, waardoor de toenmalige gebouwen zich kenmerken door een – voor onze tijd – ongebruikelijke grootse, ruimtelijke beleving.” De grote ruimten hebben ook een nadeel. Want in de huidige microtechnologische samenleving hebben dergelijke ruimten geen functie en komen ze leeg op ons over. Volgens Den Breejen moeten ontwerpers die zich met industriële architectuur bezighouden de leegte juist omarmen. Hoewel niet industrieel van aard, haalt hij als voorbeeld het stadhuisplein in de eigen stad aan. “Het stadhuisplein in Eindhoven kenmerkt zich door leegte. Het grote oppervlak heeft niet direct een functie, behalve het tonen van een zekere royaliteit.” Een inzicht dat van grote waarde is bij het vormgeven van de straten en pleinen in onze compacte steden.

Als tweede kenmerk van de industriële stijl noemt Den Breejen het gebruik van functionele materialen als beton en staal. Juist de combinatie tussen deze rechthoekige materialen en straatbaksteen kan spannende effecten opleveren. Maar hiervoor is het wel belangrijk dat ontwerpers buiten de bekende kaders denken.

“Je moet het wel aandurven om betonnen platen met meer subtiele bestratingelementen als straatbaksteen te combineren.”

Tot slot noemt Den Breejen als kenmerk de eerlijke en vaak pragmatische uitstraling van de gebouwen. “Doordat de constructies rondom het productieproces vormgegeven zijn, laten industriële gebouwen heel eerlijk zien waar ze voor staan. Een langwerpige hal dankt haar vorm bijvoorbeeld aan een lopende band die hier doorheen liep, niet aan een

“Je moet het wel aandurven om betonnen platen met meer subtiele bestratingelementen als straatbaksteen te combineren”

esthetische overweging.” Toch kan juist de eerlijkheid van de vorm als een esthetische kwaliteit benut worden. Denk bijvoorbeeld aan de Van Nelle-fabriek, waar het stalen skelet en de glazen bekleding als statement van ‘eerlijke esthetiek’ fungeren. “Uit het eerlijke karakter van de industriële architectuur spreekt een gevoel van oprechtheid en van geloof in vooruitgang.”

DE CYCLISCHE BEWEGING VAN STIJLEN

De kenmerken van de industriële stijl – ruimte, functionaliteit en eerlijkheid – beleven in deze tijd een herwaardering. Den Breejen herkent de cyclische beweging wel. “Wat ooit uit de mode was, is vandaag weer in de mode en vice versa.” Hij wijst hiermee ook op een gevaar. “De jaren 30-stijl in de architectuur is op dit moment weer populair, en dus trekken we de een na de andere nieuwbouwwijk op volgens de collectieve beelden van zeventig jaar geleden. Maar wat nu in is, zal over een paar jaar weer anders gewaardeerd worden. Maar dan zitten we in Nederland wel mooi opgescheept met

massa’s ‘gedateerde’ nieuwbouwwijken.” Dit kan volgens Den Breejen voorkomen worden door, wanneer iets uit het verleden heropleeft, dit niet zondermeer over te nemen, maar het te transformeren door er iets nieuws aan toe te voegen. De combinatie van oud en nieuw levert eigentijdse, en in zekere zin tijdloze, architectuur op. “Het klakkeloos teruggrijpen op stijlen uit het verleden is een zwaktebod. Blijkbaar zijn we niet in staat om iets inhoudelijks en hedendaags te ontwerpen.”

DE INDUSTRIËLE STIJL IN DE STRAAT

Tot slot werpen we een blik op de straat: hét platform waar stijlen en de daarbij geldende tijdgeest zich manifesteren. In dit verband kun je je de vraag stellen wat een goed platform maakt. Is een straat niet meer dan een neutraal platform waarop de dan geldende stijlen zich tentoonspreiden? Of mag de straat ook zelf een stijlstatement afgeven? Volgens Den Breejen is er geen goed of fout. Wel wijst hij op twee verschillende toepassingen van stijlen. “Je kunt een stijl op twee manieren gebruiken: als stijlmiddel of als expressievorm. In het eerste geval is een stijl vaak niet meer dan een lakmiddel: een tijdelijk vernis waarvan niets wezenlijks uitgaat. In het laatste geval brengt de straat door middel van de stijl de eigen identiteit tot uitdrukking.” ■

“Klakkeloos teruggrijpen op stijlen uit het verleden is een zwaktebod. Je moet er iets nieuws aan toevoegen.”

LITERATUUR

Uitgelezen

Door Michiel Nieuwenhuys

Deze keer op de boekenplank van Contour een boek over de verkiezing van de mooiste straat van Amsterdam en het boek “New Landscape architecture” waarin de hedendaagse tuin- en landschapsarchitectuur in Duitstalige gebieden wordt besproken.

NEW LANDSCAPE ARCHITECTURE

DUITSTALIGE GEBIEDEN

Opvallend: een Engelstalige uitgave over hedendaagse de tuin- en landschapsarchitectuur in voornamelijk Duitsland en voor een klein deel Oostenrijk en Zwitserland.

Een verzameling. De auteur volstaat met een beknopte inleiding waarin ze de selectie van projecten beschrijft als een representatief portret van de hedendaagse landschapsarchitectuur in Duitstalige gebieden. Twee onderwerpen geeft ze bijzondere aandacht: oude industriegebieden en tentoonstellingen. De eerste die een bijzondere uitdaging zijn en durf vragen om te experimenteren, de tweede die aanzet moeten geven tot debat over stedelijke omgeving.

Direct daarna volgen de meer dan 80 projecten, ieder met een korte verantwoording en illustraties, vooral foto's van gerealiseerd werk.

DUBBELSLAG IN THEMATISCHE INDELING

De projecten zijn gegroepeerd in eerst 5 typen: tuinen en binnenhoven, pleinen, parken, landschapsparken en tentoonstellingen. Daarna volgt een tweede serie met een meer functionele indeling: openbare ruimtes voor werk en openbaar leven, voor wonen, recreatie en tenslotte voor gezondheidszorg. Er ontrolt zich een bijna onafzienbare stroom van projecten die een staalkaart vormen van die hedendaagse landschapsarchitectuur.

De lezer mag ook zelf conclusies trekken of trends waarnemen: de geometrie als Leitmotiv in de ontwerpen, de

soberheid en hoge graad van detailkwaliteit, een zekere ingetogenheid en zeker geen overdaad aan decoratie en frivoliteiten.

INDUSTRIETERREINEN, MIJNEN EN VLEGVELDEN

Niet toevallig zijn in deze streken veel oude terreinen vrijgekomen. Bij de herinrichting krijgt het industrieel erfgoed nadrukkelijk een plaats. De maatschappelijke verankering van deze activiteiten is kennelijk zo diep dat er volop ruimte wordt gegeven aan nieuwe ontmoetingen van industrie en natuur, herinnering en beleving. De schaalgrootte is daarbij vaak ongekend.

AMSTERDAMS MOOISTE STRAAT

WEDSTRIJD

Paroollezers zullen dit boekje herkennen en er mogelijk allerlei gevoelens bij hebben: een wedstrijd kent winnaars en verliezers en velen hebben intense persoonlijke verbondenheid met Amsterdam. Nominaties, een deskundige jury en stemmen voor de gouden plak, de formule was simpel. Onder 30 thema's zijn 150 straten, grachten, pleinen, dijken, wallen, dammen, lanen, hoven, plantsoenen, eilanden, sloten, markten en wat dies meer zij, aan de Paroollezers voorgelegd en de 'groepswinnaars' mochten in een tweede ronde strijden om de hoofdprijs.

Het boekje beschrijft de 150 genomineerde straten met een historisch schetsje en zwart-wit foto, en geeft – aan het begin – de einduitslag. Zoek dan de winnaar want deze staat democratisch in zijn eigen groepje uit de voorronde. We gaan ook gewoon over op de orde van de dag.

WATER EN HISTORIE

Niet geheel onverwacht, verbindt de auteur twee conclusies uit de verkiezing: Amsterdammers zijn dol op water en nieuwbouw wordt niet of nauwelijks gewaardeerd. Water is alom tegenwoordig en nieuwbouw is stelselmatig buitengesloten. En voor de volledigheid wordt nog maar eens bevestigd dat de Wibautstraat de twijfelachtige eer heeft om de meest weerzinwekkende te zijn.

NEW LANDSCAPE ARCHITECTURE
Verlagshaus Braun
Nicolette Baumeister
ISBN 978-3-938780-25-1

AMSTERDAMS MOOISTE STRAAT
Nieuw Amsterdam Uitgevers, Het Parool
Paul Arnoldussen
ISBN 978-90-468-0219-9

ARCHITECTUUR, VOORAL SFEER EN GESCHIEDENIS

Zonder pretenties van enige wetenschappelijkheid of statistische representativiteit, heeft de jury zich flexibel opgesteld en vooral de stem van de Amsterdammer laten prevaleren: vurige pleidooien hadden een streepje voor; geschiedenis, bewoners en winkeliers wogen zwaarder dan architectuur of inrichting. Daarmee is een bloemrijke beschrijving samengesteld van anekdoten, cultuur, literatuur, politiek, dagelijks leven uit heden of verleden waarin Amsterdam in al zijn kenmerken tot uiting wordt gebracht. Met vlotte pen beeldend geschreven. Gelardeerd met gedichten.

En een kleine 1700 stemmers bepalen uiteindelijk de winnaar, ik verklap dat hier niet. Heerlijk om door te bladeren en jezelf te verwennen. ■

In aflevering 5 van de rubriek **Straatbaksteen in Nieuwbouwwijken** is er aandacht voor **De Woerd in de Leidsche Rijn** en voor het **Daniel Marotplein in Zeist**.

[5]

STRAAAT BAKSTEEN IN NIEUW BOUW WIJKEN

Intieme, dorpse aangezichten in de Leidsche Rijn

Een stenig wijkje, zorgvuldig ontworpen.

De Woerd is een zorgvuldig ontworpen wijk in de Leidsche Rijn, in veel opzichten anders dan een doorsnee Vinex-wijk. Sober Hollands classicisme regeert: een puur ontwerp met overal de juiste verhouding. Het straatbeeld wordt bepaald door intieme woonstraatjes met afwisselende straatprofielen, gebogen bakstenen bruggen, grote bomen en warme kleuren straatbaksteen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat De Woerd begin dit jaar de Rietveld publieksprijs kreeg voor de beste nieuwbouwwijk.

De eerste fase werd in 2006 afgerond, in 2009 moeten er in totaal 500 woningen staan. Naar ontwerp van Mulleners & Mulleners Architecten verzorgde VLUG & Partners de stedenbouwkundige uitwerking en het ontwerp van de openbare ruimte. "Het is klassiek in ontwerp, maar dan zonder overdreven opsmuk: eigenlijk heel sober", vertelt landschapsarchitect Henk Schuitemaker van VLUG & Partners. "Een mooi voorbeeld van een totaalconcept waarbij de kwaliteit zowel in de woningen als in de openbare ruimte zichtbaar is. De gulden snede is de basis voor een menselijke maatverhouding in de openbare ruimte. Deze maatverhouding is overal in de wijk verder doorvertaald en verfijnd met kleine insprongen, pleintjes, voortuintjes en kleinschalige straatjes. Het is harmonieus en dorps geworden door die fijne schaal."

DIFFERENTIATIE IN HET STRAATBEELD

Met smalle straten is gezorgd voor een autoluwe omgeving. Parkeren gebeurt grotendeels achter de huizen, of in de garage. De mooi afgeronde achtsteens molgoten in de rijbaan zijn bijzonder fietsvriendelijk en maken de weg minder breed. De rondgaande route in de Woerd is donker van kleur, verhard met dikformaat straatbaksteen. De binnenstraten met halfsteens waalformaat zijn weer

lichter, ter afwisseling. Schuitemaker: "Het gebeurt niet vaak dat je bij een project betrokken wordt als de architect nog niet al te ver met z'n plannen is. Dan kun je je er nog wat tegenaan bemoeien, in het bijzonder op integrale aspecten. We hebben veel meer een eigen visie kunnen vormgeven in de straatprofielen. Zo hebben we bijvoorbeeld samen met de architect gepuzzeld op het meanderen van de gevellijn in de wijk. Dit heeft veel differentiatie in het straatbeeld gebracht."

'STENIG WIJKJE'

Opvallend aan De Woerd zijn de verschillende soorten overgangszones tussen privé en openbaar. Ze worden consequent gebruikt als buffer tussen de passanten op straat en de gevels. Het zijn privézones en ze worden door de bewoners zelf beheerd. Schuitemaker: "Er is veel aandacht besteed aan de grens tussen openbaar en privé in het gebied. Je ziet dat in de overgang van de openbare ruimte naar de architectuur van de woningen. Er zijn slechts negen verschillende woningtypen ontworpen voor alle 500 woningen. Toch zijn ze individueel herkenbaar, doordat ze verschillend zijn afgewerkt en in een andere context zijn geplaatst. Sommige huizen hebben een voortuin met een haag op de erf-grens, andere weer een lage tuinmuur of een stenige stoep. Mensen nemen het ook echt in bezit, en voegen zelf potplanten en bankjes toe om zich te onderscheiden. Het leuke is dat het ons in zo'n 'stenig wijkje' ook is gelukt om met een aantal slimme trucs toch een groene uitstraling aan de wijk te geven." ➤

Project Leidsche Rijn | **Locatie** De Woerd | **Opdrachtgeverschap** VOF De Woerd (Bouwfonds, Fortis en MBB) | **Ontwerp** Mulleners en Mulleners Architecten (ontwerp stedenbouwkundig concept en architectuur) & VLUG & Partners (ontwerp openbare ruimte en stedenbouwkundige uitwerking) | **Type** Vormbak | **Formaat** Waal- en dikformaat

Vorstelijk besloten in Zeist

Ontwerper en architect Daniël Marot vluchtte als Hugenaar voor Lodewijk XIV naar Nederland en vond er werk op Slot Zeist, onder de vleugels van architect Jacob Roman. Op steenworp afstand van het historische slot verrees circa vier eeuwen later het Daniël Marotplein, een knusse en besloten woonomgeving met traditionele woningbouw. Het herbergt twintig klassieke villa's en twee-onder-een-kapwoningen, op precies één hectare grond.

Die ene hectare was ooit moerasland, gelegen tussen het Rivierenlandschap en de Utrechtse Heuvelrug. Begin vorige eeuw gebruikte de gemeente Utrecht het gebied om huisvuil te storten, als grondverbetering. Voordat erop gebouwd mocht worden, moest daarom eerst worden gesaneerd en werd er een leeflaag van een meter dik op aangebracht. Arend Heijs, vastgoedontwikkelaar bij Johan Matser Projectontwikkeling: "Die leeflaag komt het plan absoluut ten goede en geeft een extra gevoel van statigheid, het oogt wat chiquer. Aanvankelijk was het de opzet om veertig woningen te bouwen, maar dit is teruggebracht naar twintig stuks in een wat hoger prijssegment. Dat heeft een positieve invloed gehad op de kwaliteit van zowel de woningen als de openbare ruimte."

HUISKAMERGEVOEL

Architect Diederik Six volgde zijn instinct bij de ontwikkeling van het Daniël Marotplein en schiep met traditionele bouw een geborgen sfeer in het plan. "De sanering zorgde wel voor wat druk op het budget. Maar ik heb het voorgestelde beton in de buitenruimte er gelukkig uit kunnen houden. Ik voelde veel meer voor harmonie, het is best een flinke buitenruimte. Ik heb als alternatief voorgesteld om roodbruine dikformaat en waalformaat straatbakstenen te gebruiken. Dat brengt niet alleen sfeer op het plein, maar het haalt ook de bakstenen gevels van de woningen naar voren. Dit maakt de binnentuin op het plein als het ware

tot verlengstuk van de eigen tuin, het geeft een soort huiskamergevoel", aldus Six, die zijn inspiratie haalde uit het Broeder- en Zusterplein bij Slot Zeist. De saamhorigheid die daar heerst, wilde hij graag terugzien in het Daniël Marotplein.

DE OUDSTE STEEN BOVEN

Voor landschapsarchitect Jan Bart Entrop stond de uitstraling centraal bij het ontwerp van de buitenruimte. Geïnspireerd door de modellen die Daniël Marot vroeger toepaste, liet hij bijvoorbeeld de kwart boog in de hoeken van het plein terugkomen. Entrop: "Ik wilde toe naar een bepaald soort symmetrie, dat vond ik voor deze buitenruimte erg belangrijk. Je ziet dat heel duidelijk terug in het gebruik van materialen; ze scheppen een sterke band tussen de landschapselementen en de woningen. Ik gebruikte voor de verharding van straatbaksteen verschillende soorten verbanden, in warme kleuren. De roodbruine keifformaat ligt in keperverband op straat, en is ook halfsteens terug te vinden in de parkeerplaatsen." Voor de traditionele gevels is de oudste handvorm gebakken steen gebruikt, speciaal op kolen gebakken. Heijs: "We hebben zelfs in de ringoven gestaan om de stenen te selecteren voor het siermetselwerk. Materialen zijn duidelijk doorslaggevend geweest in de kwaliteit van het Daniël Marotplein. Het zijn de details die het hem doen, zoals de vervlechting van de baksteen in de geveltop, de natuurstenen vensterbanken en de sierlijke hanenkammen. We hebben echt kwaliteit kunnen neerzetten. Toen de Vereniging van Eigenaren hier actief werd, merkten we dat men dat ook wilde voortzetten in het onderhoud. Gelukkig maar, want het is echt een bijzondere plek. En het is hun eigen terrein."

Project Daniel Marotplein | **Locatie** Zeist | **Opdrachtgeverschap** Johan Matser Projectontwikkeling en Stichting De Seyster Veste | **Ontwerp** Six Architecten (vrijstaande woningen door Cor Bouwstra) | **Type** Vormbak | **Formaat** Universeel waal- en dikformaat

Straatbaksteen brengt sfeer op het plein, maar haalt ook de bakstenen gevels naar voren.

DE BESTE ARGUMENTEN STAAN NU OOK ONLINE

www.straatbaksteen.nl biedt professionals en consumenten alle mogelijke informatie over het gebruik van straatbaksteen. Van producteigenschappen tot de voordelen, van toepassingsmogelijkheden tot praktische adviezen - de nieuwe website geldt als bron van informatie én inspiratie voor professionals werkzaam in de openbare ruimte. Bovendien kunt u online alle nummers van Contour teruglezen.

www.straatbaksteen.nl

OVER SPS

De **Stichting Promotie Straatbaksteen (SPS)** heeft als doel het bevorderen van een kwalitatief en kwantitatief goede toepassing van straatbaksteen, een en ander in het belang van een goede ruimtelijke kwaliteit van de gebouwde en ongebouwde omgeving.
